

AKADÉMIA KLASICKEJ EKONÓMIE 2013

Kontrast pozície náboženstva a politickej slobody medzi katolíckou a protestantskými cirkvami

Martin Reguli

Bratislava, november 2013

Náboženstvo a organizovaná viera v rámci západných spoločností, ale aj v iných častiach sveta, sú dlhodobo a z pochopiteľných príčin vnímané ako nástroj boja o politický a ekonomický vplyv v danom regióne. Vplyv panovníkov jednotlivých krajín bol často určovaný prepojeniami na hlavy jednotlivých cirkví, či už sa jednalo o katolícku, pravoslávnu alebo anglikánsku cirkev. Všetky tieto tri cirkvi boli priamo riadené jednotlivcami oplývajúcimi významnou politickou mocou. Avšak existuje ďalší aspekt, na ktorý sa pri analýzach cirkví a politickej moci často zabúda. Týmto aspektom je vplyv a úloha náboženských učení pri tvorbe slobodnej spoločnosti z politického a ekonomického hľadiska. Tento vplyv je totiž často plný rozporov, ktoré si zaslúžia našu pozornosť. Hlavný rozpor, na ktorý sa chcem zamerať v tejto krátkej eseji je rozkol medzi rímskokatolíckou a protestantskými cirkvami a rozdiel medzi základným teologickým učením a vplyvom na tvorbu slobodnej spoločnosti. Cieľom tejto práce je poukázať na to, ako katolícka a protestantské cirkvi dopomohli svojim rozdielnym teologickým prístupom k vytvoreniu rôznych spoločenských systémov, z ktorých iba jeden vytvoril predpoklad pre fungovanie slobodnej spoločnosti. Toto bolo dosiahnuté najmä vďaka inštinktu nedôvery voči autorite, ktorý evanjelické cirkvi najmä v Amerike na dlhé obdobie zakorenili v spoločnosti a dali základ liberálnej ekonomickej tradícii, ktorá tam prekvitala.

História reformácie a reakcie v podobe upevňovania katolíckej doktríny na Európskom kontinente v priebehu neskorého stredoveku a raného novoveku predstavuje kapitolu histórie, ktorá poskytuje zaujímavý priestor na štúdium vplyvu náboženského učenia na to, aká spoločnosť vznikne na jeho základoch. Katolícka cirkev mala v danom období v Európe veľmi silnú pozíciu pri tvarovaní nie len politického systému, ale aj celej spoločnosti. Prostredníctvom spojenectiev kontrolovala nie len priamo územia Svätej ríše rímskej, ale aj viaceré monarchie, ktoré mala spraznené cez rody, ktoré sa hlásili ku katolíckej viere. V rámci tohto usporiadania si udržiavala politickú poslušnosť až lojalnosť prostredníctvom vojenskej sily ale aj cez nástroje ako inkvizícia. Tento systém bol založený na prísnej hierarchii od pápeža cez arcibiskupov a biskupov až ku kňazskému stavu. Táto hierarchia mala samozrejme svoje praktické opodstatnenie, ktoré bolo dané na jednej strane snahou o politickú kontrolu a na strane druhej potrebou nespochybniteľnosti doktrín, ktoré hlásala (Constitutional Rights Foundation, 2000).

Spoločenský systém v krajinách kontrolovaných katolíckou cirkvou tak bol do veľkej miery podriadený týmto cieľom. Základom spoločenského fungovania v tomto systéme bola dichotómia resp. rozdelenie spoločnosti medzi duchovenstvom a svetským stavom

(McGoldrick, 1984). V rámci systému hierarchickej kontroly cirkev, resp. duchovenstvo, prevzalo kontrolu nad interpretáciou a učením kresťanskej viery, ktorú poskytovalo svetskému stavu. Z duchovenstva sa teda stal profesný stav, ktorého úlohou bolo interpretovať vieru pre bežných ľudí, ktorí nemali čas, možnosti a často ani vzdelanie interpretovať slovo božie (Katolícka cirkev, 2013). Svetský stav na druhej strane zahŕňal bežné obyvateľstvo, ktoré bolo členom katolíckej cirkvi prostredníctvom krstu, avšak nepatrilo do cirkevnej hierarchie. Týmto častiam obyvateľstva pripadla úloha spravovať svetské statky (Maddix, 2009). Avšak táto dichotómia mala aj ďalšie dôsledky pre spoločenský systém pod vplyvom katolíckej viery. Vďaka tomuto rozdeleniu existovala v rámci bežného obyvateľstva vyššia sloboda pred náboženskou kontrolou aspektov bežného života. Tento nedostatok striktnej kontroly bol nahrádzaný systémom odpustkov, ktoré umožňovali ponechať bežné svetské záležitosti za oblasti bez priameho vplyvu kresťanských doktrín na dané oblasti bežného života (McGoldrick, 1984).

S touto dichotómiou vyjadril nesúhlas Martin Luther, ktorý odmietol fakt, že by cirkev mala mať právo ako jediná interpretovať sväté písmo a tým odmietol prevládajúcu dichotómiu. Tvrdil, že učenie vychádzajúce z nového zákona by malo byť prístupné všetkým veriacim a ponechané na ich voľnú interpretáciu (McGoldrick, 1984). Takisto Martin Luther odmietal predávanie odpustkov a ďalšie spôsoby katolíckej cirkvi, ktoré považoval za odklon od správneho cirkevného učenia. Tým pádom môžeme tvrdiť, že išlo o rozšírenie aspektov kresťanského učenia do všetkých aspektov spoločnosti, ktorá mala prevziať všetky úlohy predtým pripadajúce cirkvi (Constitutional Rights Foundation, 2000). Preto je možné tvrdiť, že z hľadiska teologického boli myšlienky Martina Luthera radikálne, s cieľom zvýšiť úlohu viery v jednotlivých aspektoch spoločnosti. Z tohto vznikli rôzne odnože protestantských cirkví, ako napr. Kalvíni, ktorí sa snažili o vytvorenie celých komunít na základe náboženských princípov, tzv. systém teokracie (Brown, 1998). V tomto smere síce možno Kalvíni predstavovali najextrémnejší príklad nábožensky založenej spoločnosti, avšak vhodne ilustrujú rozdiel oproti predošlému fungovaniu spoločnosti v katolíckych krajinách.

Napriek tomu, že Martin Luther nezastával, resp. vyjadroval nesúhlas, so spoločenskými revolúciami, ako napr. povstanie roľníkov proti feudálnej šľachte v roku 1524, jeho učenie sa vyznačovalo základným odporom voči hierarchickej autorite cirkvi. Zároveň, čo je možno ešte kľúčovejšie z hľadiska vplyvu protestantskej teológie na politický a ekonomický systém, Luther bol zástancom rozdelenia cirkvi a štátu na „dve kráľovstvá“, medzi ktorými by existovala jednoznačná deliaca čiara. Na jednej strane uvítal podporu princov a mestských vlád

smenom k novým protestantským cirkvám. Avšak na druhej strane prísne odmietal vplyv svetských princov vo svete viery a cirkvi. Týmto išiel priamo proti hierarchickému systému katolíckej cirkvi, ktorý bol založený nie len na prepojení týchto dvoch svetov, ale aj na hierarchickom systéme, ktorý zvrchu diktoval učenie cirkvi. Na základe viacerých nezhôd dospel Luther ku koncu života dokonca k presvedčeniu, že nie je možné dôjsť k zmiereniu medzi protestantským učením a katolíckou cirkvou a v roku 1545 napísal pamflet s názvom „Proti pápežstvu v Ríme založenom Diablom“ (Constitutional Rights Foundation, 2000).

Na základe tohto učenia a dôsledkom viacerých vojen medzi katolíckymi a protestantskými štátmi odišli osídľovať novoobjavené britské kolónie viaceré z protestantských náboženských skupín. Keďže tieto skupiny sa často výraznejšie líšili v otázkach viery a zároveň mali všetky tieto skupiny v pamäti spomienky na náboženské vojny a prepojenie svetskej a cirkevnej moci, tak postupom času vytvorili systém, ktorý bol založený na absolútnom a prísnom oddelení cirkví od štátu a tiež na vzájomnom rešpektovaní politických a náboženských slobôd. V tomto smere je teda možné vidieť zaujímavý paradox medzi náboženským učením, ktoré ditkovalo veľmi silný vplyv viery a teológie v rámci spoločnosti, avšak na úrovni politických slobôd zabezpečilo náboženskú slobodu naprieč celou spoločnosťou na základe odporu voči náboženskej hierarchii a autorite. Tento systém bol neskôr kodifikovaný v rámci Americkej ústavy, ktorá svojim prvým dodatkom uložila, že vláda nesmie prijať žiadne zákony týkajúce sa náboženstva. Výsledkom tohto procesu bol systém konštitučnej republiky, ktorá si stanovila ako základ politického systému ochranu slobôd a práv jednotlivca a obmedzenie nie len politickej autority ako takej ale tiež konceptu vôle väčšiny, ktorý bol vnímaný zo strany Otcov zakladateľov ako veľmi problematický (Constitutional Rights Foundation, 2000).

Na druhej strane v tom istom čase sa vznikali v Európe na základe položenom katolíckou cirkvou systém centralizovaných národných štátov. Tieto štáty síce tiež v mnohých prípadoch vychádzali z revolúcií, avšak vo veľkej väčšine prípadov sa skončili nastolením nového hierarchického systému. Príčinu týchto rozdielov je možné vidieť práve v rozdielnej filozofii, ktorá vychádzala z teológie katolíckej cirkvi. Hierarchický systém cirkvi bol replikovaný na úrovni národných štátov s významnou zmenou v tom, že príslušnosť ku katolíckej cirkvi bola do veľkej miery vystriedaná príslušnosťou k politickému národu. Tento prechod bol citeľný hlavne po Vestfálskom mieri v roku 1648, ktorý je často uvádzaný ako rok zrodu moderných štátov, ktoré si privlastnili úplnú autoritu nad vlastným územím. Na základe tejto autority vznikli v Európe absolutistické monarchie, ktoré vytvorili hierarchický byrokratický systém

spravovania štátu. Tento politický systém mal za následok to, že hierarchická politická moc sa v Európe legitimalizovala oveľa jednoduchšie. Zároveň s revolúciami, ktoré prišli medzi koncom osemnásteho a polovicou devätnásteho storočia, prišiel nástup demokracie, ako politického systému, ktorý do tohto predom definovaného rámca doplnil len to, že moc v danom systéme bude zverovaná do rúk jednotlivcov, ktorí majú podporu väčšiny vyjadrenú vo voľbách (Butler, 2013).

Z týchto dôvodov bol v Európe systém od základov položený tak, že preferoval centrálnu a hierarchickú autoritu, ktorá sa preniesla do jednotlivých politických systémov. Z týchto azda najlepší príklad ponúka Francúzsko, ktoré je svojim byrokratickým systémom viac než dobre známe. Tento systém sa však preniesol aj do ekonomických záležitostí a to hneď vo viacerých smeroch. Prvou základnou charakteristikou európskeho systému založeného na tradičnej hierarchii pochádzajúcej z katolíckej cirkvi bolo očakávanie, že štát, či už riadený absolutisticky alebo demokratickou vôľou väčšiny, mal právo zasahovať do ekonomických záležitostí v krajine. V krajinách s týmto systémom môžeme často vidieť, že ekonomika je vo svojej podstate podriadená záujmom štátu, ktorý do nej systematicky zasahuje a ovplyvňuje ju podľa vlastných politických a mocenských cieľov. Tieto faktory je vidno napr. v už spomínanom Francúzsku, ktoré v čase ekonomickej krízy spôsobenej prílišným míňaním Kráľa Slnko, Ľudovíta XIV dospelo k politike merkantilizmu, ktorá podriadila základné ekonomické pravidlá záujmom francúzskeho dvora (Eaton, 2013; Butler, 2013).

V porovnaní s týmto vidíme v Spojených štátoch amerických (v čase ich vzniku) úplne iný prístup k ekonomickým záležitostiam. Federálna vláda nemala v ekonomických otázkach moc takmer žiadnu a veľmi podobne na tom boli aj jednotlivé štáty v rámci USA. Federálna vláda totiž nemala žiadny politicky centralizovaný systém, ktorý diktoval využívanie ekonomickej moci na politické ciele. Keďže ochrana ústavou garantovaných práv bola hlavným cieľom vlády, tak aj ekonomický život ostal mimo dosahu volených politikov. Týmto sa podarilo vytvoriť relatívne stabilný základ pre voľný trh bez takmer akýchkoľvek politických vplyvov, ktorým by sa musel podriadiť ekonomický život v krajine.

Druhým charakteristickým aspektom európskeho politického a ekonomického systému, najmä od polovice devätnásteho storočia, bola tendencia považovať ekonomické a sociálne problémy konkrétnych skupín obyvateľstva za aspekt, ktorému sa mala venovať politická moc. Tento aspekt nastal nie len vďaka sociálnym revolúciám, ktoré sa v Európe začali množiť, ale aj vďaka postupnému zavádzaniu demokratického systému, kde jednotlivé skupiny voličov mali možnosť ovplyvňovať tok verejných zdrojov smerom k ich

preferovaným cieľom. Toto malo za následok postupné zavádzanie sociálneho štátu v oveľa skoršej fáze a v oveľa väčšom rozsahu ako v USA v danej dobe. Hlavným aspektom, v ktorom bolo vidieť najväčší rozdiel po veľmi dlhú dobu, bol prístup k problematike nezamestnanosti. Zatiaľ čo v Európe bol tento problém považovaný za spoločenský, až politický problém, v USA bol tento problém považovaný za problém jednotlivca, ktorý si mal sám vyriešiť. Dôsledok tohto bol veľmi dlho vidieť v rozdielnom správaní nespokojných skupín v daných krajinách. Zatiaľ čo v Európe bolo zvykom vidieť ľudí protestovať pred sídlom vlády alebo parlamentu v reakcii na ekonomickú krízu alebo problémy, v krajinách, ktoré mali silnejšiu protestantskú tradíciu bolo vidieť tieto druhy politickej mobilizácie oveľa menej.

Uvedomujem si, že táto rozdielnosť môže byť pripisovaná viacerým faktorom a že vplyv cirkevnej teológie môže byť v tomto ohľade braný ako zanedbateľný, ak nie rovno bezvýznamný. Avšak podobný druh vzťahu medzi občanmi a štátom a do veľkej miery aj aspekt ekonomickej slobody a úlohy jednotlivca je vidieť napr. aj v už spomínanom Švajčiarsku, ktoré bolo do významnej miery ovplyvnené Kalvinistami. Obidve krajiny, aj USA aj Švajčiarsko boli založené na federálnom systéme s výrazne obmedzenými právomocami na federálnej úrovni, čo je faktor, ktorý zostal vo Švajčiarsku platný do dnes. Ďalší významne podobný faktor je tradícia držby zbrane, ktorá vyzdvihuje osobnú zodpovednosť a samostatnosť v otázke osobnej obrany a tiež obmedzenie rizika zneužitia štátnej moci. Samozrejme v otázkach ekonomiky stojí za vyzdvihnutie dlhodobé prepojenie švajčiarskeho franku a zlata, ktoré bolo zrušené len nedávno, ale aj silná tradícia bankového sektora. Všetky tieto aspekty podporujú teóriu, ktorá poukazuje na pozitívny vplyv decentralizovaného náboženského systému na tvorbu politicky a ekonomicky slobodného systému.

Táto esej sa snažila aspoň stručne načrtnúť a predstaviť tézu, ktorá tvrdí, že významný vplyv pri tvorbe politických systémov v období neskorého stredoveku a novoveku mali teologické základy, na ktorých boli postavené dominantné náboženské prúdy v danej krajine. Ako základ tohto tvrdenia som použil porovnanie teologických princípov katolíckej a protestantských cirkví, ktoré vychádzali z učenia Martina Lutera. Tieto princípy vyvracali základy, na ktorých stála katolícka cirkev. Základnou odlišnosťou medzi dvoma politickými a ekonomickými systémami, ktoré na týchto dvoch rozdielnych princípoch vznikli, bola úloha štátu a pozícia jednotlivca v rámci týchto systémov. Zatiaľ čo Európske systémy vychádzajúce z katolíckej tradície si vytvorili silný centralizovaný byrokratický systém, ktorému podriadili ekonomickú

politiku, Americký systém založený na tradícii protestantských cirkví sa orientoval na ochranu slobôd jednotlivcov, čím vytvoril aj priestor pre slobodný ekonomický systém bez významných štátnych zásahov. Samozrejme postupom času sa rozdiely medzi týmito systémami znížili pod vplyvom spoločenského tlaku a záujmových skupín najmä v USA, ktorý spôsobil, že úloha štátu v spoločnosti a ekonomike významne narástla. Avšak americká ústava je stále považovaná veľkou časťou američanov za základný kameň krajiny, ktorý by mal byť rešpektovaný v takej podobe ako bol prijatý.

Bibliografia:

Brown, G. (1998) „The Calvinist temperament“, *University of Nevada Courses*, na <http://faculty.unlv.edu/gbrown/westernciv/wc201/wciv2c3/wciv2c3lsec3.html>

Butler, J. (2013) „Absolute monarchies in Europe“, *The Flow of History*, na <http://www.flowofhistory.com/category/export/html/43>

Constitutional Rights Foundation (2000) „Bill of rights in action“, *Religious Tolerance*, Winter 2000, Vol. 17, Issue 1

Eaton, D. H. (2013) „The economists of reformation: an overview of reformation teaching concerning work, wealth and interest“, *SAGE Open*, July-September 2013, Vol. 3, No. 3, pp. 1-9

Katolícka cirkev (2013) *Katechizmus Katolíckej Cirkvi*, Vatikánsky archív, na http://www.vatican.va/archive/ccc_css/archive/catechism/p123a9p4.htm

Maddix, M. (2009) „A biblical model of people of God: overcoming the clergy/laity dichotomy“, *Christian Education Journal*, September 2009, na <http://business.highbeam.com/437588/article-1G1-210440155/biblical-model-people-god-overcoming-clergy-laity-dichotomy>

McGoldrick, J. E.(1984) „Luther on life without dichotomy“, *Grace Theological Journal*, Vol. 5, Issue 1, pp. 3-11